

י. הפטמאן.

על חבר משורר.

קבר צנוע בין הקברים הרבים עם מצבות-הואבן היפות, אשר נוספו בעת האחרונה. תל עפר בודד, אשר השכחה מלטפת אותו תיכף. אין ההמונים באים הלום עם מאמרי-ההספד הנמלצים, אין הצוחה מדומה: קברו של יעקב לרנר.

אם יאמרו: משורר עברי צעיר, נקטף במבחר ימי, — הלא ידמי, כי זהו כל התואר, זהו האיש שהלך לבלי ישוב. חבר, חבר: מתלק אחי-הכחית הפוריים של הספרות העברית, גמול אחת התקוות היפות, תקווה יחדלה ונדלה. אברהם. ובוואו אחרי-כן המבקרים להעריך את ערך האכרה ולשער את קצבה ומדתה. ואולם הלא זהו תמיד מנהג המבקרים להעריך את אבן הני האדם לפי שיעור העבודה של אותם החיים, ונפש המשורר הלא היא חשובה בשביל הבקורת עד כמה שכבר נגלתה והופיעה לפני הקהל.

יעקב לרנר לא הספיק עוד להגלות. לא הספיק עוד להוציא במספר מיוחד את שורו. עדיון הם פזורים במאמפים ועתונים. הוא היה עוד, כפי שרגילים לגרום, מן המשוררים ה"מתחילים", כאלו יש "התחלה" בשירה, כאלו השיר הראשון של המשורר איננו בבה אותו הצליח התמידו של השירה, כמו אצל המשוררים הזקנים ורגילים. ואולם אותם החברים שיעמדו וכמחיצתו הכירו באדם זה את המשורר העושה את דרכו, דרך מיוחדת לו לעצמו. הם חפו והתכוננו. הם הפצו לחאות את הדרך המיוחדת הזו, הנסתרה והמלאה קסמים. אבל המשורר כבר היה לפניהם. ה י ה ! זוהי המרה, זוהי תמצית הכאב.

כשעה שאני כותב את הדברים האלה מוצגה תמונתו לפני, זו שנתן לי למזכרת לפני שנים אחדות. ואני ומתבונן אל שרטוטי הפנים: הם לא היו יפים ומצודרי-לב. הבלורית והנדולה והמסולסלה שלו היתה כמו מבעיתה, הופה מתחת לשפם העב היה החב יותר מדי, וכל ההובעה של הפנים היתה קשה וזועפה, לפני פלח בן-פולוסיה, אותו הטפוס, שיעקב לרנר והרבה כל כך לתארו בשיריו "בגויים" ו"זכרונות" (כ"העולם" ו"הצפירה"). ואולם מאחורי זמכות וה"פנים-נע" הציצו עינים בהירות, כצבע שמום חורים, עיני משורר, אשר השפיעו זיו מיוחד לפני האלה. עינים, אשר ידעו לחלום בהיותן ופקוחות ואשר עגמותן המיוחדת לא סרה אף בהיות המהתלה שרויה על סבי השפתים.

ומהתלה זו, בעין כת-צחוק שלזה ופקחית, נטפלה כמעט תמיד לפרצופו של לרנר, ואפילו בעתות היותר קשות. בבואו לזרשה לפני שבע, שמונה שנים, סבל מחסור נורא. זוכר אני את הבקורים שהיונו עושים ואז כביתו. לרגל מצבו הדחוק נאלץ לשכור לו דירה. בבית אחד ישבקרן נלווקי ומוראנוב עוד בטרם נגמר בנין הבית, באשר באופן כזה נאות בעל-הבית להזיז קצת ממחיר הדירה. על גבי פולמוס ודרגות של פנאים, בתוך המלאכה והכבודה הרבה של מגפלי-הסיד ונושאי הרבנים, בלב המהומה והצוהה הנוראה של העטלונים מביואי החמר, העובדים, הבטאים, הנגרים וחרשי-הברזל והיונו מטפסים לעלות אל לרנר. לפנות ערב היה בזה משום סכנת-נפשות, מפני שהיה עלינו לעבור על פני מוטות וקרשים המוטלים לרוחב הבנין ולמעלה, ובגומה ישל שלש קומות. ולרנר ישב בבר ואז עם אשתו ושני ילדיו הקטנים בדירה החדשה, שלא היתה עוד מסוידה ומנוקה. הוא היה הדויר הראשון, שהתאכסן בבית זה, בלי רהיטים ומטלטים. ואולם בכל פעם, מדי בואנו, היונו מוצאים את כת-הצחוק

פני הערבה, על פני הבצות והגדולות, על פני היערות הקודרים והזועפים,
 על פני הפלחים המטומטמים והסרי-הואן, על פני כל הטבע של פוליסיה,
 אותו השעמום הרובץ על נפשו, מציץ כיום-סגריר עמום לתוך עיניה של
 בת-שירתו. בשירו האחרון "פיה-פיה", שנרפס ב"התקופה" המוסקמאית,
 אנו מוצאים את הקטע הזה, הנותן תמונה קטנה מהלך-נפשו של המשורר
 הזה בשעת נסעו בקרון מסלת-הברזל ובהציצו מבעד לחלון אל הטבע:

הלא תגיד, נוף הדממה!
 טיבך מה על פני אדמה?
 מה החלום ומה הפתך
 ינהלוך שם בפתך?

לבי, לבי, לנשפתיים
 בין הקוצים והחנתיים
 ובכל ערב-דמי בודדה:
 אולי אמצא את לא אדע
 שם ודמות לו תחת שמי,
 והוא אף הוא חזון פל ימי.

פית, פית, קפצה גרף,
 הנה הנם – עורב פרח!

הפקחית, שהיתה כעין לעג לכל ה"קטנות" אשר מסביב, ופעמים רבות,
 כשהיינו מאחרים לשבת, והיונו קוחאים לאורה של ומגורת-הנפט הקטנה –
 הגו לא היה עוד ב"עורב-דירה" זו – איזו יצירה חדשה.

קריאות משותפות אלו התמעטו כעבור זמן-מה. לרנר מצא לו עבודה
 בתור מורה עברי ובניה"ם של קרינסקי והיה עסוק מאד. הוא היה מורה
 מצוי, מלבד ידיעותיו הפדגוגיות, שקנה לו ביומי למדו בשיעורים-למורים
 שבגרודנה, ידע גם לרכוש לו כבוד מצד תלמידיו בתהלכותיו. והיה לו
 החוש הטבעי, הנחונן כדי לדעת את הקצב והמדה. את הרייתמום של
 ההוראה, והייתי אומר. יש ריתמום כזה בפדגוגיה כמו בשירה. והיה יודע
 לבון את המרחק אשר יהיה תמיד בינו ובין התלמיד, למען שלא יהיה
 לבו של זה האחרון גם כן, או למען שלא יהיה משתמט ומתחמק הימנו
 במחמת יראה, סגור ומסוגר. מובן מאלי, שעבודת ההוראה גולה כמעט את
 כל זמנו. הוא היה שוקד על העבודה, ויותר ממה שהיה טרוד בבית-
 (הספר, והיה עליו לעבוד עוד וביתו, מפני שהיה מתיחס בדיוקנות רבה
 לחובותיו. ואז היה כותב לק מעט, ואולם כל מה שיצא מתחת עטו היה
 מתקן ומשכלל ומגיה כהתמדה עצומה; והיה מחפש במשך שבועות תמומים
 אחרי המבטא המתאים יותר, אחרי המלה אשר תקלע אל המטרה, אשר
 תכון להרגשה הפנימית שלו. והיה אם נמצאה לו המלה והוא, התהלך
 ומתרונן וצודל כמשך כל אותו והיום, כאלו עלתה בחלקו הזכיה הכי-
 גדולה.

הוא היה יליד פוליסיה. משם הביא אתו ואת השלוה העצובה והקרה
 של היערות והזועפים והקודרים; והמרומים החורים-כחולים והעגומים של
 הגוף שהוא נשקפו מעיניו ובת-שירתו כולה היתה בצפורי-יער בודהח
 וקדורגית. הטון העיקרי בשירת לרנר והוא: שממון, שממון גדול לכלי סוף.
 החיים כולם הם משכילו פהוק-תהו גדול. אותו השעמום הכבד הרובץ על

נִזְדַּף טַחֵב לַיְלֵי־דַקְכוּן ;
 גִּזְלִים עָבִים לַעֲרֻבוֹת –
 צוֹפֵה עֲרֵעַר וְלֹא יָבִין ...

הערער מחוץ לחיים, הבורד המתכונן למסע העבים, כך רואה לרנר את עצמו בשעה שהוא מבקש לו איזה פתרון, איזה פשר לקיומו; בשעה שהוא נמלט על נפשו מפני השממון הגדול, ואולם יש אשר תעיק עליו הבדידות והזאת ואשר מחוץ לגבול החיים, הערער יחפוץ אף הוא פתאם להסתובב בתוך המחוגה הגדולה. אָז יתָאָו אָף הוּא תַאוּה גְדוּלָה לַעֲשׂוֹת את הדרך הרחוקה, דרך השממון, מבלי ראשית ולבלי תכלית, מבלי פשר וחזון; לנסוע במסע-התהוה, מן האפס אל הכליון, לבלי חשבו ובלי הבין מאומה:

גַּם אֲנִי מִשְׁמָמוֹן יָמִי
 וְלֹא אֵדַע אֵן פְּעָמִי.
 אֵין פֶּל זְכָר לְשִׁהֲיָה,
 וְלִבָּאִים לֹא אֶהְמָיָה,
 כְּאֵלֹז נִתַּק פְּתִיל נְשָׁמָתִי,
 זֶה הַפְּקִישׁ קְצוֹת תִּיתִי:
 פְּתֵאִם – הִנֵּה הַקִּיצוֹתִי,
 פְּתֵאִם – אֶבֶן יִלְדָה אוֹתִי.

כָּפָר מֵאֵלֶּה כְּכָר יַדְעָתִים ;
 חֲצָרוֹת בְּהוּ, שְׁבִיל תְּתַחַתִּים;
 אֶהְלֵי-מָק וּשְׁחֻחֵי דִירִים,
 שְׁלֹת־פָּר וַחֲרַק חֲזִירִים;
 טַטְטוּם-לֵב וְכִכָּד מַתְּ,
 אָכַל כְּרוֹב וּגְהַק וּנְגַח ...

לבו פתלבט על כל קוץ וחוה של הערבה, על הנשפחים, השממון הגדול רובץ עליו, שממון החיים, השממון של הנוף, והוא חפץ להמלט אל הערבה, אל הישימון, להיות לערער בורד, הבדידות הזאת, אפשר, כי הוא פתרון החיים, אולי זהו הפשר: לעמוד מן הצד, באיזו פנה רחוקה, בקצה החיים; להתבונן אל מהלך החיונות מרחוק, להתבונן, בודד ותודה, אל המסע העובר, מגיח וריץ, ואל הפנים הנשקפים לו מבעד לחלון המסע הזה; להתבונן אל שיט העבים ובמרחקים, אל הפלאים הופים המתקמים במרומים, אל כל גוני החיים מסביב ולהשאר בודד ונלמוד, יחידו ברחבי העולם, בודד ונלמוד – סלה! כפי שהיה מסוים תדור לרנר, אלה היו הצלילים היותר שגורים שלו: בדידות, צלמות, ערבה, ישימון, שממון, ואחרי כל אלה – הצליל: "סלה!" הסוף, והדרך הגדול על מגלת-החיים, הצליל האחרון המסוים את כל המנגינה.

עד כמה ואופי הוא שירו, "ערער" בחוברת-היוכל של "השלח", שהוא תזאור-נפשו של המשורר, החרוזים האחרונים שלו הם:

יוֹם הַדְּמָמָה גוֹסֵם נְכָלָם.

גפשו יותר מבכל שיריו הקודמים, הנפש הרומטית מחמת השממון הרודף אותה, כפרפר יפה-כנף מפני הוד האומרת לתפשה. בשירו זה אנו מוצאים גם את הגעגועים לטבע הרחוק והחולף, לטבע והבודד והגא בבדידותו, ותיכף לזה את היואוש והכבוד של המתמכר לשממון, את ההכרה כי אין להחליץ מן המסע, כי אין לבקש פתרונים, אין לשאול. התאבקות זו שבין געגועים ויאוש גבלטת כשיר זה לא פחות מאשר התיאור הדיוקני של המציאות, של הטפוסים החיים. לרנר היה אמן מיוחד במקצוע זה, בתיאור המציאות. כל מי שיקרא את שיריו "בטחנה", "בנויים", "זכרונות", שבהם באו תמונות מן החיים הרואליים, יתפעל למראה הצבעים הנכונים של המציאות אשר השכיל לרנר לתת בעטו. עד כמה השיב למסור לנו את תמונת בית המרזה היהודי אשר בכפר עם כל טפוסיו: המזוג והמוזנת, בתם הבכירה העוזרת על ידם, ה"רבי" המלמד תורה את ילדיהם, קהל הפלחים הפרועים, המטאמטמים והשותים ומחמת שעמום או בטלה, הנצים פתאם איש את רעהו והמשלימים ביניהם תיכף, מפים ומנשקום איש את אחיו מתוך שפרון, מתוך שעמום, מתוך הפיון-יד ונפש; ועד כמה לא הסוּח דעת אף משרטוט אחד, ומתנועה קלה שבקלה, למען תאר את כל התמונה הזאת כמו חיה. אי אפשר למסור במלים אחדות אף בבואה הבבואה מתמונה זו. צריך ולקראת בנוסחו של המשורר, כפי שהוא מתאר אותה. ובתור ואמן הרואה ומצלם את החיים היה יעקב לרנר מן המועטים הראויים לשם זה. כל נוד וכל קו לא הלך לבטלה, ותמיד היה מוצא איזו הישגה מוצלחה ושהיתה משלימה את התמונה.

סגנונו לא היה רך ושוטף, כפלאג שובב הזורם במרוצה, אבל היה מתאים להלך-רוחו של המשורר. ה"סגנון זה האיש!" – בלרנר נתקיימה אמרה זו קיום ממש. היה סגנונו שוקט ומיושב. הייתי אומר: קפוא על שמריו. שפתו היתה מן השכבה המשובחת ושל השפה העברית, מן הקבעת.

שָׁטָא אָנִי וּמְנַפָּה נְדָחָה,
 יָצָא הַמָּסַע, חִי אֶתְדָּ!
 זָרָה לְתַהוּ אֶת נֹרְלִי,
 אוּ בִיקוּם אַחִינָה מְצָא־לִי...

מאיין? לאין? אין פתרון. למה השאלות? ומו אני? מה אני? – הכל אחת. האם ישנתי זה עתה? האם מתחיל הכל מחדש? האם זה עתה נולדתי? – ומסע-השממון עושה את דרכו, מנמא ארץ, טס וממהר אל התהו. הנפש שוקטת מתוך יאוש, או יותר נכון: היא שובתת:

שִׁפְתֵי-יְאֹוֶשׁ קָנְשָׁמְתִי;
 לֹא אֶבְאָה בְּתִלּוּנְתִי;
 לָמַד אֶלְמַד מִן הַיְתוּמִים,
 מִן הַתּוֹעִים שָׁם בַּפְּרוּמִים
 דָּם יֵצֵאוּ, דָּם יֵבֵאוּ
 מִן הַתְּהוּ אֶל הַתְּהוּ;
 וְהַדָּרְךְ-צִיָּה שְׁחוּרָה,
 וְהַשָּׁעָה – נְוִיעַת אֲנָרָה.
 כֹּה יִזְחָלוּן, בַּל יִשְׁאָלוּן:
 אֵן הַלִּילָה נְפָה לָלוּן...

התעכבתי ביוחד על שירי זה האחרון של לרנר, מפני שבו מתבטאת

כל מלה ומלה – התיבה ישמנה של התנ"ך, מספר איוב, מנבואת עמוס, מפרקו של חבקוק. לא מן הצלילים והשוטפים אשר לספרו הנביאים הראשונים, כי אם אבני-נזות, סגנון אשר כולו מעשה-מקשה. ואולם טהור ומנופה למאד. כל יצירה תרושה שלו היתה פרק חדש בשפה העברית. היונו נהנים ושמהום על העושר שנוסף לנו. אותה המלה העברית, שהיתה סתומה לנו, כמעט בלי תוכן, שהיתה מקשקשת על גבי אננו באיזה צליל, אשר אמנם ידענו את פשרו, אבל לא את צלמו ואת תמונתו, – היתה מתאזרת בתוך שירו של יעקב לרנר ומקבלת תיבה לשד של חיים, קרום ועצמות. מקודם היתה רק שלד, עכשו היתה לגוף. ה"ערער" אשר בערבה היה לנו מקודם מלה תנ"כית, שיש עליה פירוש רש"י, ואולם בשירו של לרנר היה לתמונה חיה. כך היתה העברית שלו; כזה היה הכח המיוחד של כשרונו, אשר נסך לשד-חיים אל הצלילים הרחוקים והמרוצלים ומחמת זקנה, המתלבטים בשלדים זרות בתאי-זכרונו.

והוא חדל לחיות, האדם הפקח והשנון הזה, בעצם ימיו, במבחר שנותיו, כאשר אך התחיל דגורל להאיר לו קצת את פניו. עד כמה היה החוק תמיד בתגרת המחסור והתלאה! הוא חלם על אדות עבודה חשובה במקצוע ספרות-החנך, הוא התחיל עתה לעבוד, כפי שהודיעו מרוסיה, בתרגום כתביו של דוסטויבסקי לעברית. תרגום זה היה עולה בודאי למדרגת יצירה מקורית, כי לרנר אהב להוציא מתחת ידו לא רק דבר מתוקן, אלא גם מהודר ומשוכלל. בעת האחרונה לפני צאתו ומורשה היה מתרגם שיר גדול אחד של לרמונטוב. היה מראה לי תדיר את התקונים שהוא עושה ומוסיף לעשות בכתב-היד, וזכורני, שהיה דבר זה עושה עליו רושם כאלו הוא ממצה בלי הרף את העמים המיוחד שיש ללשונו הרוסית של לרמונטוב ומכנים אותו לתוך התרגום העברי. היה לי הרושם כאלו אחרי עבור זמן ידוע ישאר השיר הרוסי חור ורפה-אונים, משולל מיצו ועסיסו,

בפני התרגום העברי, אשר יספוג הכל אל תוכו. כך היה תרגומו. ואולם – האם אני מדבר כבר בטון של: מה הבה האברהם לספרות? ואני הלא רק את הצער אני מבינה. את הצער והכאב על קבר ה"ע אהוב. נפרדנו מבלי דעת, כי המות עומד בינינו, לזמן קצה. מי חשב על אדות המות? אהבנו את החיים, ובמשך שיחותינו הארוכות, כשעת הטוול והמנוחה, נשקפו לנו מהחוק החיים בצדה-רי-יום מלאי ישירת צפרים ושלות היפרות אשר בפוליסיה. בתוך השממון והגדול חלמנו על אדות פנה שקטה ובודדה, פנת-שקט לחלום, ליצירה, למשחק הנפש עם קורי-והבה.

עוד הפעם והגני מעוף עין בתמונה אשר לפני, אני קורא את השורות הנזעטות, אשר כתב אליו למוכרת:

הן פָּרְתָנוּ בְּרִית יְשׁוּל אֶחָדָה,
וְהַמְדַּכָּר אָב לְשָׁנֵינוּ;
שָׁנֵינוּ תוֹהִים וְלֹא נִדְעַ
מָה אֲנַחְנוּ, מָה חַיֵּינוּ...

גם דבריו אלה, חבר, צריכים להקבע בדפוס, כי על כן הלא תהיה זו של בן-הישומון היא חלק מנפשך, צליל אחד משירתך, אשר גם הוא אינו רשאי לגוע במרחקים מבלי אשר תקלטהו האוזן. ואולם כינתים כא לך והפתרון, אהה, הפתרון המר: פתיל-היוך נקצין ודממת-דתהו הגדולה כלעה ואת שירתך והמון געגועיך גם יחד.